

Journalisters ret til kildebeskyttelse

af Helle Lokdam

Nærværende artikel behandler journalisters ret til kildebeskyttelse og begrænsningerne i denne ret. På baggrund af to nye domme på området rejses principielle indvendinger mod de gældende regler og den aktuelle retspraksis og afslutningsvist foreslås en ændring af retsplejelovens § 172, som regulerer kildebeskyttelsen.

Reglen om kildebeskyttelse og dens historie

Den gældende bestemmelse i retsplejelovens § 172 om journalisters kildebeskyttelse blev indført i 1965. Før den tid gjaldt der kun vidnefritagelse for redaktører og redaktionssekretærer og kun, når sagen ikke angik en forbrydelse, embedsmænds brud på tavshedspligten, eller ansvarsreglerne i presseloven. Journalister forsøgte istedet at påberåbe sig retsplejelovens bestemmelse om, at det ville udsætte vidnet for "tab af borgerlig agtelse eller velfærd" at røbe kilden. Domstolene var uenige i dette, og i retspraksis blev vidnepligt i alle tilfælde pålagt.

Op gennem 1950'erne rejste der sig en del kritik af reglen, hvilket førte til, at der blev nedsat et udvalg, som afgav betænkning i 1962. Et lovforslag blev fremsat i 1964 og den nugældende § 172 i retsplejeloven trådte ikraft den 1. juni 1965. Indholdet i bestemmelsen er følgende:

§ 172. Redaktører, redaktionssekretærer og journalister ved et her i riget trykt periodisk skrift har ikke pligt til at afgive vidneforklaring om, hvem der er forfatter eller kilde til en i skriftet optaget unavnngiven artikel eller meddelelse. Det samme gælder andre, der i kraft af deres tilknytning til vedkommende skrift, trykkeri, nyhedsbureau eller forlag har fået kendskab til forfatterens eller kildens identitet.

Stk. 2. Angår sagen en forbrydelse, der kan medføre højere straf end hæfte, eller angår den brud på tavshedspligt, som påhviler nogen i offentlig tjeneste eller hverv, og vidneførelsen findes nødvendig af hensyn til sagens opklaring, kan retten dog pålægge de i stk. 1 nævnte personer vidnepligt, såfremt hensynet til vægtige offentlige eller private interesser afgørende taler derfor.

Generelt om vidnereglerne

Paragraffen er placeret i retsplejelovens kapitel om vidner. Efter i § 168 at have fastslået hovedreglen, at enhver har pligt til at afgive vidneforkla-

ring for retten, følger en række undtagelser.

Offentligt ansatte har tavshedspligt. Vidneforklaring må kun afgives om emner, som falder under tavshedspligten, hvis der på forhånd er indhentet samtykke fra myndigheden. Retten kan bestemme, at vidneforklaring skal afgives, hvis det er af afgørende betydning for sagens udfald og retten finder at hemmeligholdelsen bør vige for dette. Vedrører sagen forholdet til statens sikkerhed eller til fremmede magter, er tavshedspligten ufravigelig.

Præster, læger og advokater må ikke pålægges vidneforklaring om ting, som er kommet til deres kundskab ved udøvelse af deres virksomhed. For læger og advokater - bortset fra forsvarer - kan retten pålægge den pågældende at afgive forklaring, når denne anses for at være af afgørende betydning for sagens udfald, og betydningen for parten eller samfundet findes at berettige til at forklaring afkræves.

En parts nærmeste har ikke pligt til at afgive forklaring som vidne. Retten kan også her under samme betingelser, som ovenfor nævnt - hvis ikke det kan medføre, at vidnet selv bliver straffet eller lider velfærdstab - bestemme at forklaring skal afgives.

Som den sidste undtagelse angiver § 172, at *redaktører, redaktionssekretærer, journalister* m.v. ikke har pligt til at afgive vidneforklaring om, hvem der er forfatter eller kilde til en artikel eller meddelelse. Som i de andre undtagelsesbestemmelser er vidnefritagelsen også her i stk. 2 undergivet begrænsninger. Vedrører sagen en forbrydelse, der kan give fængselsstraf, gives der hjemmel til at retten kan pålægge journalisten at vidne. Det er dog en betingelse, at det findes nødvendigt af hensyn til sagens opklaring, og at hensynet til vægtige offentlige eller private interesser afgørende taler derfor.

Når bestemmelsen således ses i sammenhæng med de øvrige regler om vidnepligt og vidnefritagelse, kan det synes naturligt, at der er den samme adgang til at pålægge vidneforklaring, når dommerne efter et kvalificeret skøn finder det nødvendigt. Der er imidlertid en stor forskel på hensynene bag de forskellige vidneregler.

Specielt om vidnereglerne for journalister m.v.

For journalister m.v. drejer det sig ikke om beskyttelse af den enkelte journalist, det enkelte dagblad eller den kilde, som evt. har begået noget kriminelt. Det vedrører de grundlæggende frihedsrettigheder for den enkelte til at ytre sig, samt det for demokratiet helt afgørende, at befolkningen og politikerne har ret til at blive informeret. Vort samfund ville være dårligt stillet, hvis pressen blev frataget muligheden for nyhedsformidling og dybdeborende journalistik.

Er der ikke en kildebeskyttelse, vil kilder ikke henvende sig og journalisterne vil ikke turde bruge kontroversielle kilder p.g.a. risikoen for - på trods af et løfte om anonymitet - at blive tvunget til at røbe dem. Dette vil føre til, at journalister og kilder udøver en selvrensensur, som vil medføre, at en række kontroversielle informationer aldrig vil blive publiceret, hvilket vil være ødelæggende for den fri debat og dermed demokratiet.

I retsplejelovens § 172 stk. 2 foreligger der mulighed for at kildebeskyttelsen kan ophæves. Bestemmelsens formulering ligner den i de foregående paragraffer anførte: det drejer sig om et dommerskøn, hvor opklaringen af en forbrydelse skal vægtes overfor de beskyttelsesværdige hensyn. Dette kan umiddelbart virke meget rimeligt. For at tilsidesætte kildebeskyttelsen skal dommeren skønne, at det er nødvendigt, af hensyn til sagens opklaring, og hensynet til vægtige offentlige eller private interesser skal afgørende tale derfor.

Imidlertid er den blotte mulighed for at kildebeskyttelsen kan tilsidesættes tilstrækkelig til, at der foreligger en alvorlig risiko for selvrensensur og tilbageholdenhed blandt journalister og kilder til kontroversielle informationer.

Retspraksis

Indtil for et par år siden forelå der ingen domme efter de nugældende regler, hvor retten havde tilsidesat kildebeskyttelsen. Kildebeskyttelsen blev af jurister og journalister anset for en urørlig størrelse. Lovens bestemmelse støttes af, at dansk journalistforbunds medlemmer respekterer kildebeskyttelsen, som en faglig forpligtelse. Imidlertid har der indenfor de seneste år været to sager - hvoraf den ene stadig i skrivende stund er verserende - nemlig sagerne mod radiojournalist Kurt Madsen fra Århus og mod chefredaktør Peter Wivel fra Information.

I det følgende vil begge sager blive gennemgået.

Kurt Madsen-sagen

I januar 1985 blev der i Århus forøvet et hærværk mod en burgerbar. Butiksruden blev knust og facaden m.v. blev overhældt med maling. Ødelæggelserne blev opgjort til ca. kr. 80.000,-. Få dage senere bragte radiojournalist Kurt Madsen i lokalradioen, Radio Århus, et interview med en af gerningsmændene bag hærværket. Politiet indbragte sagen for retten med begæring om, at Kurt Madsen skulle afgive vidneforklaring med henblik på at oplyse identiteten af den interviewede. Kurt Madsen påberåbte sig retsplejelovens § 172 eller en analogi deraf, idet han, som journalist, måtte være fritaget for, som vidne, at oplyse identiteten af den unavngivne kilde.

Der var en del diskussioner og overvejelser i anledning af, at Kurt

Madsen var free-lance journalist ved en lokalradio. Dette har ingen principiel betydning idag, da justitsministeriet, som en følge af sagen den 14. april 1987 udsendte en cirkulæreskrivelse, hvorefter § 172 skal anvendes analogt overfor journalister ved radio og fjernsyn.

I byretten blev Kurt Madsen pålagt vidnepligt, fordi han var free-lance journalist ved radioen, hvorfor retten fandt, han faldt udenfor bestemmelsen i § 172. Retten tilføjede, at hvis man antog, at han havde været berettiget til at påberåbe sig § 172, ville han i henhold til stk. 2 være blevet pålagt at vidne henset til forbrydelsens grovhed og de ringe opklaringsmuligheder, der ivotrigt forelå.

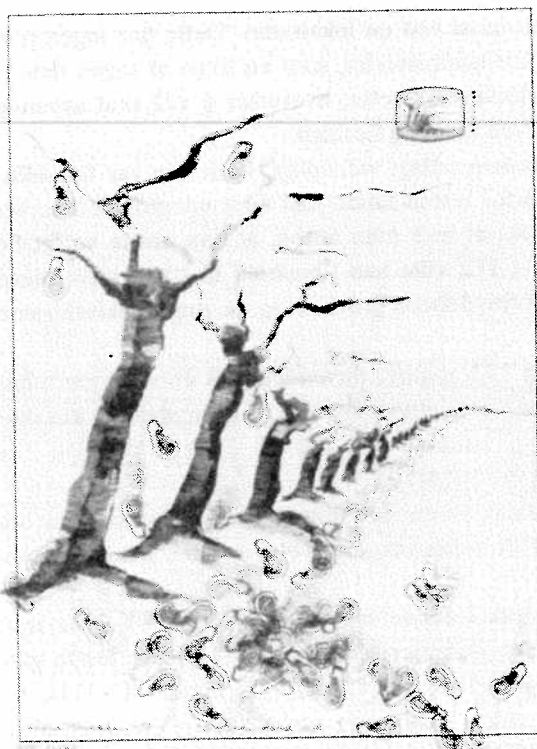
Vestre Landsret fandt § 172 analogt anvendelig på en radiojournalist. Men et flertal af dommerne fandt, under hensyn til forbrydelsens karakter og grovhed, at betingelserne i henhold til § 172 stk. 2 for at pålægge Kurt Madsen at afgive forklaring, var opfyldt.

I Højesteret blev det afvist, at en radiojournalist overhovedet var omfattet af § 172 stk. 1, hvorfor vidnefritagelsen blev nægtet alene af denne grund.

Det principielt interessante i denne sag er, at byretten - hvilket stadfæstes af Landsretten med to dommerstemmer mod en - for første gang afgør en sag efter retsplejelovens § 172 stk. 2, og at denne afgørelse falder ud til, at et hærværk til kr. 80.000,- er tilstrækkeligt alvorligt til, at kildebeskyttelsen tilsidesættes. Dermed er der åbnet op for, at hensynet til opklaringen af en hvilken som helst forbrydelse blot af nogen grovhed kan tilsidesætte kildebeskyttelsen.

Andet led i sagen mod Kurt Madsen vedrørte efterspillet, efter det var pålagt ham at vidne. Kurt Madsen nægtede fortsat at oplyse identiteten på den interviewede gerningsmand under henvisning til, at han havde fået interviewet under forudsætning af, at han ikke røbede hendes identitet. Byretten bestemte herefter, at da den begærede forklaring var politiets eneste mulighed for at efterforske den omhandlede forbrydelse, og da mindre indgribende foranstaltninger ikke kunne antages at motivere vidnet til at svare, blev anklagemyndighedens begæring om fængsling taget til følge. Kendelsen blev stadfæstet af Landsretten og Højesteret, dog med den tilføjelse, at fængslingen kunne anvendes "en kortere tid".

Sagen endte med, at Kurt Madsen henvendte sig til politimesteren og anmodede om at blive fængslet for at få det overstået. Daværende politimester i Århus, Erik Christensen, bestemte herefter, at da det ikke kunne antages, at Kurt Madsen ville afgive forklaring, som følge af fængslingen, afstod han fra at bringe den i anvendelse.

Sidsel Paaske

Peter Wivel-sagen

I foråret 1987 blev et brev afleveret på Informations redaktion. Nogle dage forinden havde nogle ukendte gerningsmænd udført et brandattentat mod en Shell-station i nordsjælland, som en protestaktion mod Shells engagementer i Sydafrika. I brevet, som de ønskede bragt i avisen, redegjorde de for de politiske motiver bag aktionen.

En anonym person henvendte sig på Informations redaktion og bad om at få det originale brev udleveret. Information nægtede at udlevere det og bragte istedet et billede af brevet på avisens forside dagen efter. Informations begrundelse for dette var, at avisen fandt brandattentatet særdeles alvorligt, idet menneskeliv kunne være gået tabt, hvorfor avisen ikke ønskede at støtte, at aktivister anvendte sådanne metoder for at få deres budskaber formidlet. På den anden side mente Information, at læserne burde orienteres om avisens stillingtagen til sagen.

Politiet krævede prompte brevet udleveret samt oplysninger til brug for identifikationen af den person, som havde henvendt sig for at få brevet udleveret. Chefredaktør Peter Wivel nægtede at medvirke til politiets efterforskning, og afslog at efterkomme politiets krav. Spørgsmålet blev herefter indbragt for retten, som besluttede, at Peter Wivel skulle imødekom-

me politiets begæringer.

Denne kendelse blev stadfæstet af Landsretten og et flertal af Højesteret.

... Højesterets flertal (tre mod to) mente, at Peter Wivel skulle vidne, fordi der "i realiteten ikke består andre muligheder for sagens oplysning." Mindretallet afviste, at vidneudsagnet skulle være "nødvendigt" i lovens forstand.

Det skal bemærkes, at rigsadvokaten i Højesteret procederede på, at sagen overhovedet ikke vedrørte spørgsmålet om kildebeskyttelse, da kilden til dokumentet også var anonym overfor journalisten, hvorfor forholdet faldt udenfor kildebeskyttelsens område. Endvidere fremførtes, at politiet ikke var interesseret i kilden (forfatteren) til brevet, men i at pågribe gerningsmændene til den forbrydelse, brevet omtaler. En enig Højesteret fandt, at forholdet var omfattet af retsplejelovens § 172 stk. 1.

Efterspillet - som i skrivende stund ikke er afsluttet - er, at Peter Wivel fortsat ikke vil røbe sin kilde. Retten i Lyngby har herefter - i modsætning til i Kurt Madsen-sagen - pålagt Peter Wivel daglige tvangsbøder. I første omgang 30 dage af kr. 500,- og herefter 30 dage af kr. 1.000,-. Her står sagen så nu den 1. december 1987.

Principielle betragtninger i anledning af de to retssager

Ens for begge sager er, at sagens materie vedrører en gruppe politisk aktive unge, som ønsker at komme til orde i en debat om nogle særdeles alvorlige og væsentlige globale problemer. I den ene sag, de internationale fast food koncerners rovdrift på regnskovene i Sydamerika i bestræbelserne på at producere varerne til dumpingpriser. I den anden sag, Shells kommercielle engagementer med regeringen i Sydafrika, på trods af den danske regerings beslutning om boykot og forbud mod samhandel med Sydafrika.

Det er en farlig tendens i samfundsudviklingen, at det er så vanskeligt, som tilfældet er for ressourcefattige unge, at komme til orde og blive taget alvorligt i medierne og af politikerne. Medierne og politikerne har en stor del af ansvaret for, at gadevold og enkelte personers private ulykker prioriteres så meget højere end de store, svære men uligt væsentligere problemer, som truer verden og menneskene.

En følge af, at de unge ikke kan komme til orde har i de senere år været, at de unge for at vinde gehør for deres synspunkter laver voldsomme og voldelige aktioner, som gives spalteplass, hvorved de får deres synspunkter frem. Tendensen er farlig og den eneste mulighed for at ændre kursen er - efter min opfattelse - at lade de unge komme til orde i en

saglig debat, hvor deres synspunkter tages alvorligt.

Det er herefter vigtigt, bl.a. for at undgå en yderligere optrapning af de voldelige aktioner - at journalisterne vil og tør skrive om de unges synspunkter og ikke kun om aktionerne.

I *Kurt Madsen-sagen* var det netop hensigten at forsøge at oplyse, hvad der lå bag det forøvede hærværk. I en diskussion om kildebeskyttelse er sagen, efter min mening, et rent eksempel på nødvendigheden af en effektiv og reel kildebeskyttelse. Det var en nødvendig forudsætning for at få de kontroversielle oplysninger, at love gerningsmanden anonymitet. Havde Kurt Madsen ikke lovet at skjule hendes identitet, havde han aldrig fået oplysningerne - de var aldrig kommet frem. Herefter ville der ikke have været noget kildebeskyttelsesproblem. Det er absurd bagefter at prøve at få Kurt Madsen til at svigte sit løfte. Han ville være færdig som professionel journalist, hvis han gjorde det. Ingen kilder med kontroversielle oplysninger ville nogensinde i fremtiden drømme om at stole på hans løfte om anonymitet.

I *Peter Wivel-sagen* stiller det sig lidt anderledes. Peter Wivel havde ikke til gengæld for nogle oplysninger lovet anonymitet. Han var kommet i besiddelse af et stykke papir, og fået en henvendelse fra en person. Information havde besluttet ikke at ville risikere at blive taget til indtægt for at støtte aktionen ved at videregive budskabet.

Man mente på Information, at aktionen mod Shell-stationen var gået over stregen - menneskeliv kunne være gået tabt. Konsekvensen af denne beslutning burde - med fordelene ved at kunne være bagklog - have været, at Information havde skrottet det hele, og glemt det i en fart. I stedet vælger man en ejendommelig løsning: Man beslutter ikke at ville støtte aktionen ved at bringe aktivisternes budskab og ej heller love aktivisterne anonymitet, men for at orientere læserne bringer man historien om det papir, man ved en fejl kom i besiddelse af. Samtidig vil man ikke hjælpe politiet med efterforskningen, så man vil ikke fysisk udlevere det papir, man har bragt i fotografi på avisens forside.

Hvorvidt man burde have truffet andre beslutninger er ikke væsentligt i denne sammenhæng. Det væsentlige er, at Information har en redaktionel linie, hvorefter personer, som er involveret i kontroversielle handlinger, skal kunne henvende sig på redaktionen med informationer og materiale anonymt, og uden at frygte, at redaktionen efterfølgende udleverer signalement og materiale m.v. til politiet. Brydes dette princip, vil Information aldrig i fremtiden få mulighed for at få oplysninger, der blot nærmer sig kriminelle forhold. Det er værd at erindre, at Watergate-skandalen aldrig var blevet afdækket, hvis ikke kilden havde turdet tro på journalistens løfte om anonymitet.

Principielt vedrørende begrænsninger i kildebeskyttelsen

De to sager er eksempler på, hvordan domstolene er gået ind i afvejningen i retsplejelovens § 172 stk. 2 - hensynet til kildebeskyttelsen overfor efterforskningen af en forbrydelse.

I de principielle overvejelser om, hvordan hensynene bør vægtes, er det vigtigt at mærke sig kildebeskyttelsens specielle karakter. Med kildebeskyttelsen - og dermed den frie informationsformidling - er det sådan, at den blotte mulighed for tilsidesættelse, hvis den opfattes som reel, virker selv-censurerende for fremtiden. Kontroversielle emner vil ikke blive behandlet, hvis journalister og kilder holder sig tilbage, som følge af en frygt for en manglende kildebeskyttelse.

Afvejningen er, på den ene side, vigtigheden i at opklare en konkret forbrydelse, som er begået - det vil sige efterforskningsmæssige hensyn overfor en handling, som har fundet sted - overfor, på den anden side, den fremtidige mere abstrakte selv-censur indenfor nyhedsformidlingen.

Efter min opfattelse, er det en meget farlig vej domstolene er trådt ind på med afgørelserne i de to ovennævnte sager. Før de to afgørelser, blev kildebeskyttelsen anset for urørlig. Nu har domstolene pålagt journalisterne vidnepligt, hvorfor ingen i fremtiden kan føle sig sikre på, om der er nogen kildebeskyttelse. Der vil ikke være nogen klar grænse, om overhovedet nogen.

De journalister, som fremover lover kilder anonymitet, vil formentlig fortsat nægte at afgive vidneforklaring med fængsling eller økonomisk ruin til følge. Resten af journalisterne vil afholde sig fra at benytte anonyme kilder. Den aktuelle retspraksis vil således ikke medføre øgede muligheder for efterforskningen af forbrydelser. Resultatet vil istedet blive, at der bliver lagt en dæmper på journalisternes dækning af politiske aktioner, hvori der indgår et kriminelt element.

Konsekvensen heraf vil være at befolkning og politikere ikke bliver informeret om de politiske motiver, som ligger bag aktioner med et kriminelt indhold. Dette vil være uacceptabelt i et frit demokratisk samfund, foruden at det formentlig vil medføre en yderligere optrapning af de voldelige aktioner.

Forslag til en ny bestemmelse

Efter de foreliggende domme er det helt nødvendigt, at reglen i retsplejelovens § 172 ændres.

Hensynene bag kildebeskyttelsen er så væsentlige, at der ikke må være usikkerhed og tvivl om, at der er en kildebeskyttelse - og at den er reel. Dette kan kun opnås, hvis vidnefritagelsen for journalister m.v. bliver ubegrænset. Et dommerskøn vil altid give en usikkerhed om, hvor den frem-

tidige grænse vil blive trukket.

For tiden arbejder et medieansvarsudvalg med de presseretlige ansvarsregler m.v. Udvalget bør også tage nærværende problemstilling med i sine forslag til nye regler på området.

Journalistforbundet har, på foranledning af et forslag fra journalisterne Peter Riis og Kurt Madsen samt undertegnede, foreslået udvalget, at fremkomme med følgende forslag til en ny formulering af retsplejelovens § 172:

"Personer som arbejder journalistisk eller fotografisk ved et trykt eller elektronisk medie har ikke pligt til at afgive vidneforklaring om, hvem der er forfatter til et optaget unavngivent indlæg eller kilde til de bragte oplysninger. Det samme gælder andre, der i kraft af deres tilknytning til vedkommende skrift, trykkeri, nyhedsbureau, forlag eller elektroniske medie har fået kendskab til forfatterens eller kildens identitet."

En snarlig gennemførelse af dette forslag vil kunne sikre kildebeskyttelsen i fremtiden.

Litteraturhenvísninger

Knud Åge Frøbert: Massemediernes frihed og ansvar.

Kurt Madsen-sagen, jfr. UfR 1987, side 29 og 340.

Peter Wivel-sagen, jf. UfR 1987, side 818.

Forfatteroplysning

Helle Lokdam, advokat i Århus, forkvinde for Dansk Retspolitisk Forening.